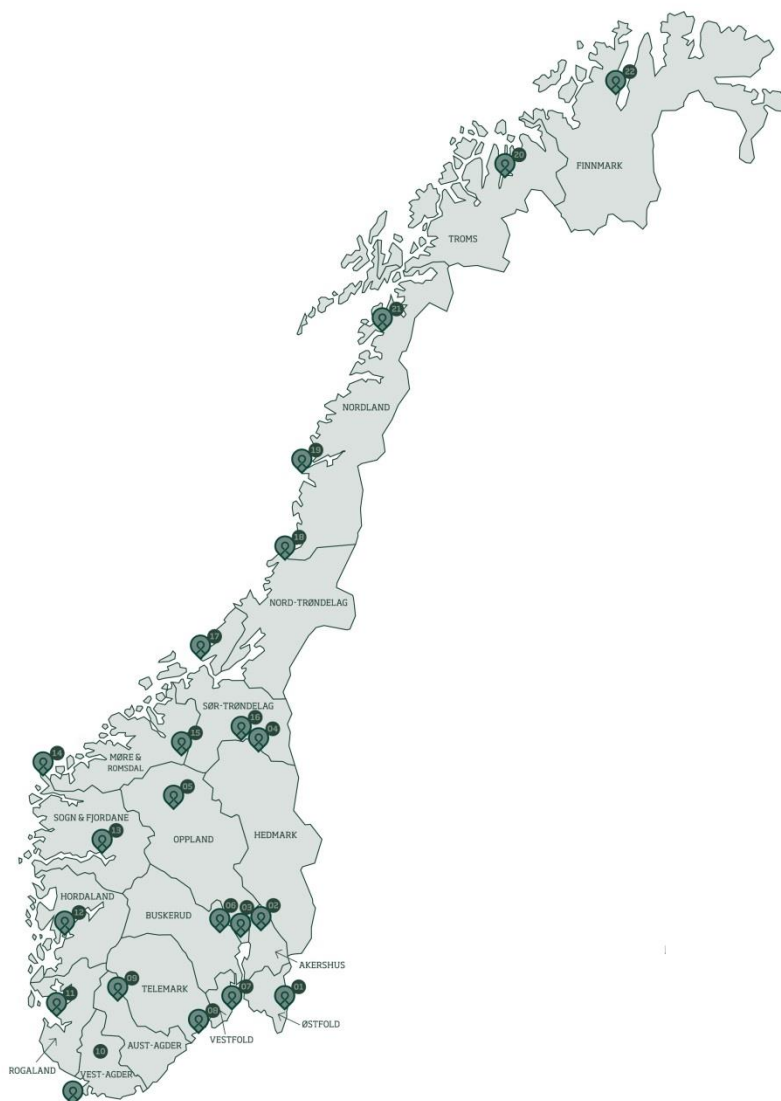




Utvalgte kulturlandskap i jordbruket

Årsrapport 2013

MARS 2014



Statens landbruksforvaltning
Norwegian Agricultural Authority



MILJØ-
DIREKTORATET



Rapport	Utvalgte kulturlandskap i jordbruket. Årsrapport 2013. Miljødirektoratet, Riksantikvaren og Statens landbruksforvaltning
Dato	07.03.2014
Ansvarlige	Lise Hatten, Knut Fossum, Ragnhild Hoel, Jostein Løvdal, Kari Stuberg og Per Guldbrand Solli
Bidragstere	Lise Hatten, Knut Fossum, Ragnhild Hoel, Jostein Løvdal, Kari Stuberg, Turid Trötcher, Dordi Mongstad og Anders Sellevold Aaseth



Innhold

1. ARBEIDET I SEKRETARIATET I 2013	5
GENERELT OM ARBEIDET I SEKRETARIATET	5
DAGSSAMLING FOR FORVALTNINGEN	5
NETTVERKSSAMLING	5
KOMMUNIKASJONSSTRATEGI	5
SKILTING/PROFILERING	6
FORESPØRSEL OM UTVELGELSE AV NYTT OMRÅDE	6
FOTODOKUMENTASJON OG REFOTOGRAFERING	6
OMRÅDER SOM FIKK SÆRSKILT OPPFØLGING I 2013.	6
NY VURDERING AV VEST-LISTA SOM UTVALGT KULTURLANDSKAP	7
2. EVALUERINGEN OG ANBEFALINGER VIDERE	9
OPPSUMMERING AV ØSTLANDSFORSKNING EVALUERINGSRAPPORT	9
SEKRETARIATETS ANBEFALINGER	10
3. TILTAK FOR IVARETAKELSE AV KULTURMINNER, BIOLOGISK MANGFOLD OG LANDSKAP I 2013	12
KULTURMINNER	12
BIOLOGISK MANGFOLD	12
LANDSKAPSRELATERTE TILTAK	13
4. ORGANISERING OG SAMHANDLING	14
INTERESSE OG ENGASJEMENT FRA GRUNNEIERE/DRIVERE	14
KOMMUNENS MEDVIRKNING	14
FYLKESNIVÅETS ROLLE	15
ANDRE AKTØRER	16
5. EKSISTERENDE OG FRAMTIDIGE ”TRUSLER” FOR OMRÅDENE	17
6. UTADRETTET INFORMASJON	18
AKTIVITETER OG ARRANGEMENTER	18
UTVALGTE KULTURLANDSKAP I JORDBRUKET I MEDIA, PUBLIKASJONER OG ANNEN PROFILERING	18
FORMIDLING I FORBINDELSE MED REFOTOGRAFERING	18
FACEBOOK	19
LEVENDE LANDSKAP, TV-SERIE PÅ NRK	19
KUNNSKAPSOVERFØRING OG ERFARINGSUTVEKSLING	19
7. NÆRINGSUTVIKLING	20
STATUS OG PERSPEKTIVER FOR NÆRINGSUTVIKLING/TILLEGGSAKTIVITETER	20
EKSEMPLER PÅ NYETABLERINGER/ARBEIDSPASSER GRUNNET SATSINGEN	20
8. FORDELING AV MIDLER PÅ ULIKE FORMÅL I 2013	23
DRIFT OG ENGANGSKOSTNADER I 2013	23
FORDELING ULIKE TILTAKSKATEGORIER I 2013	23
OMRÅDENES FORDELING INNENFOR ULIKE TILTAKSKATEGORIER I 2013	26



Denne rapporten oppsummerer arbeidet med *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* ved årsskiftet 2013/2014. Satsingen ble i 2013 evaluert av Østlandsforskning. Sekretariatet har oppsummert evalueringen og kommet med anbefalinger for videre arbeid i en egen rapport som ble sendt til Landbruks- og matdepartementet (LMD) og Klima- og miljødepartementet (KLD) i februar 2014. Et kort sammendrag fra sekretariatets rapport er gjengitt i dette dokumentet.

Kapittel 1 omhandler sekretariatets arbeid. Hovedtrekk fra fylkenes/områdenes årsrapportering 2013 er gjengitt i kapittel 3-8. I år gir sekretariatet opplysninger om omfang av gjennomførte tiltak i områdene, med spesiell vekt på utadrettet informasjon og næringsutvikling, organisering og samhandling, samt eksisterende og framtidige trusler for områdene. Det er gjort en sammenstilling av aktivitetsnivå innenfor ulike tiltakskategoriene kulturminner og biologisk mangfold og landskapsskjøtsel.

Kapittel 8 omhandler fordeling av tildelte midler på ulike formål i 2013.

Dokumentet må ses i sammenheng med notat av 07.03.14, som viser hvordan midlene fra særskilt bevilgning 2014 over jordbruksoppkjøret og KLDs budsjett til *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* ønskes fordelt mellom fylker/områder.



1. Arbeidet i sekretariatet i 2013

Generelt om arbeidet i sekretariatet

Statens landbruksforvaltning (SLF), Riksantikvaren (RA) og Miljødirektoratet samarbeider tett og kontinuerlig for å sikre en god prosess mot fylker, kommuner og grunneiere. Samarbeidet fungerer godt sett fra alle etater, det er lett å ta kontakt med hverandre og alle ser en stor positiv effekt av samarbeidet. Hovedoppgavene for sekretariatet i 2013 har vært rapportering, fordeling av midler til områdene og tilrettelegging og oppfølging av arbeidet i fylkene. Det har i 2013 vært stort fokus på evalueringen, logo og profilering, samt nye rapporteringsrutiner.

Sekretariatet har hatt tre møter med departementene, interne møter, en rekke telefonmøter samt løpende, god kontakt, både internt og med fylkene og departementene. Mesteparten av kontakten til fylkene går mellom sekretariatets ledelse i SLF og landbruksavdelingene.

I et møte med departementene 11.03.13, ble det etterlyst en mer detaljert beskrivelse av hva midlene til de utvalgte områdene skulle brukes til i 2013. Sekretariatet utarbeidet en ny mal for rapportering. Fylkene ble bedt om å konkretisere planlagt fordeling per mai/juni, på basis av tildeling for 2013. Oversikten ga en konkretisering av planer og prioriteringer om lag midtveis i 2013. Rapport ble sendt til departementene 27.06.13. Den foreløpige rapporteringen i juni viste at de planlagte hovedaktivitetene for 2013 var skjøtsel og istandsetting knyttet til kulturminner og biologisk mangfold/landskapsskjøtsel. Dette utgjorde hhv. 25 og 40 % av samlet ramme. Andre tiltak utgjorde 16 % av totalen, mens planlegging/tilrettelegging utgjorde 11 %. Ulike formidlingsaktiviteter beslagla 7 % av samlet ramme. Dette viser at det er godt samsvar mellom budsjett og faktisk forbruk. Det er imidlertid brukt mindre til planlegging enn det var budsjettet for per juni 2013.

LMD og KLD ønsket i 2013 en beskrivelse av søknads- og tildelingsprosess for midlene til *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket*. Et notat som beskrev forvaltningsrutiner og grunnlaget for tildeling av midler ble oversendt fra sekretariatet til LMD og KLD 23.10.2013.

Dagssamling for forvaltningen

Sekretariatet gjennomførte en dagssamling for forvaltningen 23.04.13, hos RA i Oslo. Temaer for møtet var kommunikasjon og profilering, tverrfaglig samarbeid, rapportering og evaluering samt næringsutvikling i områdene.

På tidligere samlinger har de fleste deltagerne kommet fra landbruksavdelingene. Samlingen i 2013 hadde nå en større deltagelse fra miljøvern- og regional kulturminneforvaltning. I tillegg deltok Norges Bondelag, MD (nå KLD) og LMD.

Nettverkssamling

Sekretariatet valgte av budsjettensyn ikke å arrangere nettverkssamling i 2013. I 2014 vil det bli arrangert samling på Vest-Lista 26-28. august.

Kommunikasjonsstrategi

Sekretariatet utformet i 2012 en *kommunikasjonsstrategi*. En rekke tiltak ble skissert for å synliggjøre satsingen. Satsingen er avhengig av god oppslutning på lokalt, regionalt og statlig nivå. Kommunikasjon og profilering var tema for dagssamlingen for forvaltningen i 2013. LMD og KLD har i



2013 utfordret sekretariatet til å videreutvikle kommunikasjonsstrategien. Sekretariatet har nedprioritert dette i 2013 pga. arbeid med evaluering, grafisk profil og rapportering.

Skilting/profilering

Sekretariatet har arbeidet med *grafisk profil for logo og skilting* i 2011-13. I 2013 har det vært arbeidet med utvikling av en helhetlig profil, etter at forslag til logo ble fremlagt på nettverkssamlingen i 2012.

I juni 2013 ble den grafiske profilen for *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* klar. Profilen består av skrifttyper, fargebruk, hovedlogo (se øverst på denne siden), logo for hvert enkelt område og maler til tre ulike typer skilt. Profilen er gjort tilgjengelig på Miljødirektoratets profilbank på nett: www.miljodirektoratet.no/profilbank. I etterkant er det utarbeidet enkle maler for tekstdokumenter og presentasjoner ved behov.

Det er innhentet prisoverslag fra en leverandør for produksjon av to ulike utforminger av store skilt, «Utsyn» og «Innsyn». For de to skiltene er produksjonen anslått til å koste omkring hhv. 25 000,- og 30 000,- pr stk. ekskl. frakt og montering. Enkelte områder er i ferd med å undersøke alternative leverandører/produksjonsmetoder for om mulig å få en lavere kostnad pr skilt.

Arbeidet med den grafiske profilen har vært ledet av Miljødirektoratet.

Forespørsel om utvelgelse av nytt område

Røst kommune ved ordfører og rådmann og med et samlet kommunestyre i ryggen, anmodet om å få status som utvalgt område i 2013. Sekretariatet viste til at mulighetene for utvidelse først vil bli vurdert etter evalueringen.

Fotodokumentasjon og refotografering

Gjennom oppdraget *Landskap i endring. Fotodokumentasjon og refotografering i Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* er sju av de 22 områdene dokumentert og refotografert av Oskar Puschmann, Skog og landskap. Dette er områdene i Aust-Agder og Hordaland (2011), Møre og Romsdal og Hedmark (2012), Østfold, Nordland 1 og Troms (2013). Akershus rakk ikke å samle inn bilder og ble utsatt til 2014. I tillegg er det gjort noe arbeid i Rogaland, samt arbeid i egen regi uavhengig av oppdraget, i Nord-Trøndelag (2010) og Telemark (2008/10/11).

Fotodokumentasjon og refotografering er en god metode for å visualisere de endringer som skjer i landskapet. Fotograferingen innebærer både førstegangs-fotografering og refotografering av eldre bilder. Bildene formidles gjennom lokale landskapsforedrag og foredrag for fylkesforvaltningen. Refotograferingen er et viktig verktøy for å øke kunnskap og bevissthet og stimulere til økt deltakelse, eierskap og engasjement både hos grunneiere/drivere, lokalbefolkning og i forvaltningen.

Områder som fikk særskilt oppfølging i 2013.

Det er gjennomgående et sterkt engasjement lokalt og regionalt. Samtidig indikerte rapporteringen fra fylkene i 2012 at de to områdene i Sogn og Fjordane, Gjuvslandslia i Hordaland samt Øya-Nordre Eik i Akershus og Nordmarksplassene i Oslo hadde en noe utilfredsstillende framdrift. Disse områdene fikk ekstra oppmerksomhet fra sekretariatets side i 2013.

Sekretariatet hadde møter med regional forvaltning i Oslo og Akershus i 2012 og 2013, angående organiseringen av arbeidet i disse to områdene. I 2013 har det vært en positiv endring og det har



blitt større engasjement både hos forvaltningen og hos grunneierne i områdene. For begge områdene er det etablert styringsgrupper bestående av representanter fra fylkesmannens landbruksavdeling (FMLA), miljøvernavdelingen (FMVA), regional kulturminnemyndighet, kommunen og grunneiere. Grunneierlaget for Øya-Nordre Eik ble etablert etter initiativ fra *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket*. Dette har bidratt til bedre kommunikasjon, dialog mellom de ulike aktørene, og bidratt til bedre forankring hos grunneierne.

Gjuvslandslia er et av de minste områdene i utvalget og er sårbart på grunn av få grunneiere. FMLA i Hordaland har informert sekretariatet om at de er i en prosess med tanke på en utvidelse av området. Noen grunneiere i området har vist seg å være skeptiske til utvidelse, og en valgte ikke å fullføre prosessen i 2013. Det var i 2013 større engasjement i området med bl.a. et generasjonsskifte, samt to bruk som har blitt mer aktive. Gjuvslandslia er fremdeles i en fase der restaurering av landskapet krever mye av innsatsen før en kommer over i fasen med vanlig drift. Skjøtselen i området ble gjennomført på en god måte i 2013. Det arbeides videre med å øke kommunens engasjement og deltagelse. Fylkeskommunen har også deltatt mer aktivt i 2013 enn tidligere år.

For de to områdene i Sogn og Fjordane har det ikke lyktes å finne en bedre organisering av arbeidet i 2013. Både regional forvaltning og kommunene har hatt for liten kapasitet til å følge opp arbeidet lokalt. Det er en god dialog, men aktørene opplever at det er for liten kapasitet til å følge opp satsingen slik de ønsker. Det er ønskelig å få på plass grunneierlag som kan være pådrivere, samt at Selje og Leikanger kommuner øker sin deltakelse. Sekretariatet har i 2013 blitt orientert om utfordringer vedrørende leiejord og behov for ny driftsbygning på Grinde-Engjasete. En vellykket forvaltning av de nasjonale verdiene er avhengig av at det finnes drivere og beitedyr i området. SLF har tatt opp med Innovasjon Norge utfordringer med finansiering av driftsbygning. For at driverne i eksempelvis Grinde-Engjasete skal opprettholde dyreholdet og delta i kulturlandskapskjøtselen, vil det sannsynligvis være behov for en offentlig finansiering som overskrider det som Innovasjon Norge vanligvis gir til slike bruk. Dette er tema som SLF vil følge opp i videre dialog med FMLA Sogn og Fjordane, LMD og Innovasjon Norge.

I Hoddevik er det også behov for en bedre organisering av arbeidet. Det er fortsatt FMLA som driver arbeidet og det er ønskelig at FMVA, fylkeskommunen (FK) og kommunen blir mer delaktig. Selje kommune har i lang tid arbeidet for å få på plass en prosjektstilling hvor arbeidet med de utvalgte områdene inngår. Denne stillingen er nå lyst ut. Kommunen har varslet oppstart med kommuneplanarbeidet, og dette er første steget i en oppbygging av satsingen lokalt.

Ny vurdering av Vest-Lista som utvalgt kulturlandskap

Våren 2009, allerede før åpningen av *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket*, ble det gitt konsesjon til å bygge ut Lista vindkraftverk. Vindmølleparken berørte den nordlige delen av det opprinnelige området på Vest-Lista. Departementene ba derfor sekretariatet om å vurdere områdets status som utvalgt kulturlandskap. Vi konstaterte, i samråd med regionalforvaltningen i Vest-Agder, at den planlagte vindmølleparken ville påvirke de verdiene som lå til grunn for utvelgelsen. Det utvalgte området ville få betydelige inngrep i den nordlige delen. Den visuelle virkningen av vindmøllene ville få konsekvenser for landskap, naturmiljø og kulturmiljø. Dette ville særlig påvirke opplevelsesverdiene knyttet til et landskapsområde der "moderne tekniske inngrep (...) ikke dominerer" - et av fire aspekter ved kriteriet *helhetlig landskap* som lå til grunn for utvelgelsen. Samtidig mente vi at landskapet på Lista er enestående i landsammenheng, og kunnskapsverdiene knyttet til biologi og

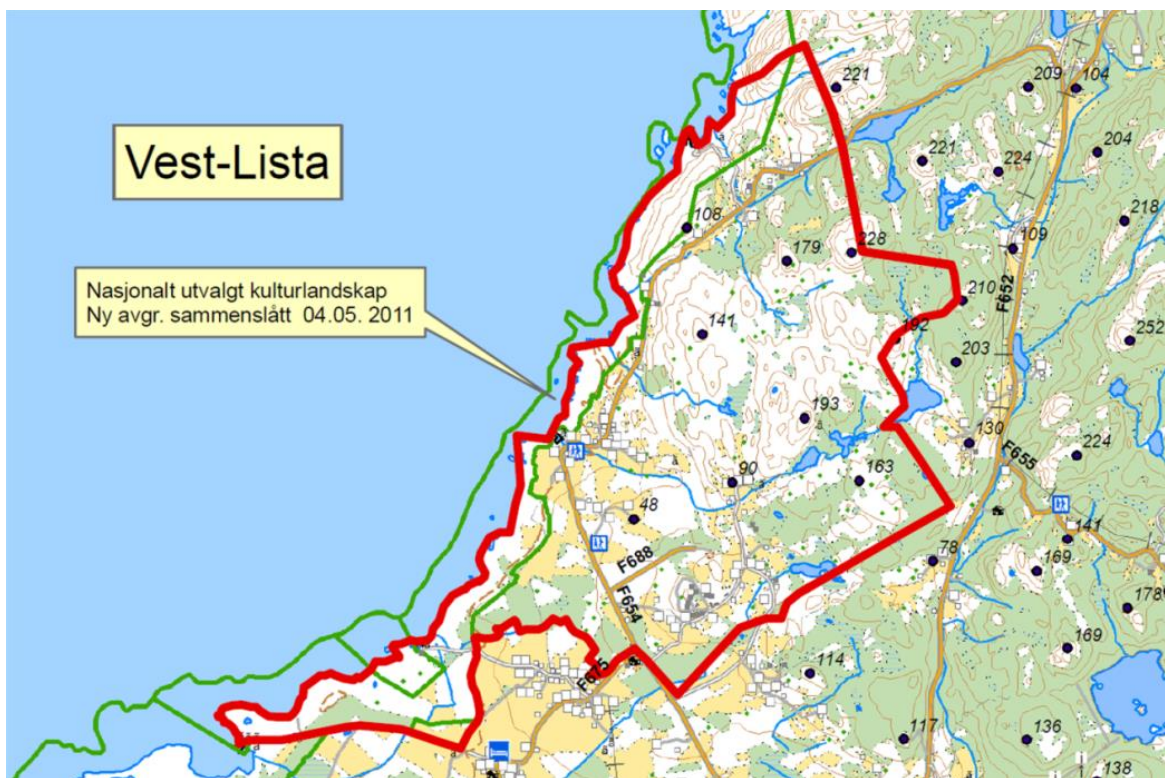


kulturhistorie i stor grad ville være intakt i et område med justerte grenser. Vi tilrødde i mai 2009 at området ble beholdt som utvalgt kulturlandskap.

Vi anbefalte i årsrapporten for 2009 (04.02.10) at områdegrensene ble justert i nord slik at vindmøllene ble liggende utenfor parken, at området ble utvidet i sør og at sekretariatet skulle foreta en ny vurdering når veier og vindmøller er anlagt.

Områdeutvidelsen i sør ble foretatt i en god prosess mellom fylkesetater, arbeidsgruppe og grunneiere i området. I juni 2011 godkjente departementene den nye avgrensningen.

I løpet av det siste halvåret har deler av sekretariatet besøkt Vest-Lista, og hatt anledning til å vurdere området med vindmøllepark og veier på plass. Vår konklusjon er nå den samme som i 2009: Vi konstaterer at opplevelsesverdiene i området er påvirket av at vindmøllene er synlig fra store deler av området. Likevel er Vest-Lista fortsatt et unikt jordbrukslandskap som fortjener sin plass blant de utvalgte områdene. Grunneiere og forvaltning gjør et meget bra arbeid i området, og vi ser fram til nettverkssamling her sommeren 2014.



Kartet viser avgrensningen av det utvalgte området på Vest-Lista, gjeldende fra mai 2011.



2. Evalueringen og anbefalinger videre

Oppsummering av Østlandsforskning evalueringsrapport

I jordbruksoppgjøret 2012 ble det bestemt å gjennomføre en ekstern evaluering av satsingen *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket*. Administrative elementer som forvaltning og forvaltningseffektivitet, kostnadseffektivitet skulle vektlegges. I tillegg skulle måloppnåelse og effekten av satsingen opp mot å løse utfordringene gjennom landbrukets miljøvirkemidler og miljøforvaltningens virkemidler vurderes. Den eksterne evalueringen er gjennomført av Østlandsforskning (Bråtå og Lurfald 2013). Spørreundersøkelse og dybdeintervjuer er sentrale metoder i evalueringen.

Østlandsforskning presenterte resultatene 3. desember hos SLF. LMD og KLD deltok.

Hovedkonklusjonen i evalueringen er at berørte parter, inkludert offentlig forvaltning, grunneiere og næringsorganisasjoner, er fornøyd med forvaltning, prosesser, tilskuddsnivå og effekter av ordningen. Forbedringspunkter finnes, men evalueringen gir ingen grunn til å endre hovedtrekkene i satsingen på *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket*.

Sekretariatet leverte 16.02.14 en egen rapport til LMD og KLD. Denne rapporten gir en oppsummering og vurdering av resultatene av den eksterne evalueringen, samt anbefalinger til LMD og KLD fra sekretariatet.

De viktigste resultatene fra evalueringen følger her i en punktvis oppsummering:

- Evalueringen tilsier at dagens forvaltningsmodell for ordningen er hensiktsmessig, vurdert ut fra formåls effektivitet. Fylkesmannen er regional koordinator og tilskuddsforvalter, men det er stor grad av regional variasjon i engasjement på ulike nivåer og hvordan arbeidet er organisert.
- Samarbeidet mellom tre etater i et felles sekretariat for ordningen fungerer godt. Det er grunn til å regne med at god organisering og funksjon på sentralt nivå bidrar til at forvaltningen blir bedre også på regionalt og lokalt nivå.
- Ordningen er relativt arbeidskrevende for forvaltningen, i alle fall i etableringsfasen. Både utvelgelse av områder, planleggingsprosessene og gjennomføring av tiltak krever innsats fra kommuner og fylkesmenn, selv om det er regionale variasjoner i hvilket nivå som drar lasset.
- Evalueringen viser at det er en suksessfaktor at ordningen er basert på samarbeid og frivillige avtaler. Respondentene mener gjennomgående at dette er en god måte å nå målene for ordningen på. Fra grunneiersiden er det påpekt at avtalene bør ha lang varighet og at avtalene ikke må hindre utvikling i jordbruksdriften. Langsiktighet i ordningen og fortsatt helhetsgrep er avgjørende for å opprettholde verdiene over tid.
- Når det gjelder prosessene med utvelgelse og planlegging (områdeplaner og skjøtselsplaner) er hovedbildet i evalueringen at berørte parter er fornøyd med dette. Ut fra grunneiernes svar er det potensial for forbedring når det gjelder å involvere disse i arbeidet med skjøtselsplanene som berører den enkeltes eiendom. På tross av at en del grunneiere mener de har vært for lite involvert, er et stort flertall likevel godt eller rimelig godt fornøyd med den ferdige skjøtselsplanen.
- Evalueringen viser at det fra sentralt hold er ønskelig med større fokus på resultatmåling.
- Ordningen bidrar til å opprettholde eller øke miljøverdiene i de tradisjonelle jordbrukslandskapene og til bedre bevaring av biologiske og kulturhistoriske verdier i de utvalgte områdene. Majoriteten av respondenter (forvaltning og grunneiere) mente at ordningen hadde slike effekter i stor eller middels stor grad.



- Satsingen har vært viktig fordi de tiltak som gir miljøeffekter ikke ville blitt gjennomført uten tilskuddet eller det ville tatt lengre tid å gjennomføre dem.
- For de grunneierne som deltar viser evalueringen at ordningen bidrar til økt stolthet over egen eiendom og det utvalgte området.
- Evalueringen gir ikke et klart svar på hvorvidt ordningen så langt har bidratt til næringsutvikling eller til større sikkerhet for framtidig drift på bruk som deltar. Fram til nå har skjøtsel av landskapet vært en prioritert oppgave. Svarene fra et flertall av respondentene tilsier likevel at satsingen gir potensial for slike positive ringvirkninger.
- Grunneiere vurderer ordninger som SMIL og RMP som nesten like godt egnet til å oppnå resultater når det gjelder kulturlandskap/biomangfold/kulturminner. Forvaltningen mener derimot at *Utvalgte kulturlandskap* gir vesentlig bedre resultater i de utvalgte områdene enn det man ville ha oppnådd med andre ordninger. Sekretariatet vil minne om at *Utvalgte kulturlandskap* også utløser andre midler (bl.a. fra utvalgte naturtyper og Kulturminnefondet). Et spleiselag som *Utvalgte kulturlandskap* er ikke enkelt å få til ved andre forvaltningsmodeller. Samling av midlene i LUF gir en enkel og fleksibel forvaltning fra sentralt hold.

Sekretariatets anbefalinger

Her følger en oppsummering av sekretariatets anbefalinger av deltema i evalueringen, samt noen oppsummerende og videre tilrådinger for ordningen som helhet.

Roller, oppgaver og ressursbruk

- Dagens roller og fordeling av oppgaver mellom de ulike forvaltningsnivåene og etatene beholdes, men samarbeidsgrupper bør etableres i alle områdene.
- Fylkesnivået bør gjennomføre felles befaringer til områdene.
- Kommunene bør ta et større ansvar når det gjelder grunneierkontakt og næringsutvikling.
- Muligheter for forenkling av administrasjonen i områder som også er verneområder.
- Natur- og kulturminneforvaltningen må bli mer synlige i satsingen.

Ressursbruk i ulike faser

- Sekretariatet ser ingen grunn til å justere forvaltningsmodellen på bakgrunn av evalueringens resultater på dette punktet.
- Vi vil påpeke betydningen av planarbeid i starten for å få god måloppnåelse på sikt og dermed en effektiv bruk av offentlige midler.

Administrative rutiner

- Sekretariatet må følge opp utfordringen med mangel på skjøtelsesplaner i områder der tiltak ønskes igangsatt.
- Fylkenes årsrapportering og budsjettinnspill kan forenkles gjennom en mer «spisset» årsrapportering og et bedre fagsystem.

Frivillige avtaler

- Prinsippet med frivillighet og frivillige avtaler er godt mottatt av grunneierne, fungerer godt og bør videreføres.
- Vi opprettholder vår anbefaling til fylkene om å inngå avtaler med grunneiere/brukere med ti års varighet.

Tilskuddsnivå enkelttiltak

- Tilskuddsnivået til enkelttiltak bør opprettholdes, for å sikre kvaliteten i satsingen.
- Bygningstiltak er kostnadskreven, og må tas over tid.

Tilskuddsomfang for områdene

- Antall områder bør ikke øke innenfor dagens økonomiske rammer. I en kommende driftsfase kan det bli rom for flere områder.
- Potten til sentrale fellestiltak bør videreføres.



- Det bør satses enda mer på samfinansiering med andre ordninger, gjennom blant annet målrettet informasjon til grunneierne.

Samlet effekt – samlede kostnader

- Utvikling av rapporteringsmetode og på lengre sikt miljøovervåking vil gi bedre kunnskap om samlet effekt.

Effekt for miljøverdiene

- Målrettede tilskudd til miljøverdier må opprettholdes.
- Metoder for en effektiv rapportering av miljøeffekter må utvikles.
- *Utvalgte kulturlandskap* må inngå i Miljødirektoratets og RAs framtidige overvåkingsprogram.
- Refotograferingsprosjektet må videreføres.

Lokal forankring

- Grunneier bør i sterkere grad involveres i arbeid med skjøtselsplaner.
- Hvert område bør ha et arbeidsutvalg der både lokale representanter og forvaltningen er med.

Andre effekter

- Formidling av satsingen nasjonalt, regionalt og lokalt må øke, med særlig vekt på resultater av tiltak. Dette kan påvirke stolthet, bolyst og framtidsutsikter.
- Næringsutvikling i områdene må vektlegges i tiden fremover.

Sammenlikning med andre ordninger

- Sekretariatet anbefaler at satsingen *Utvalgte kulturlandskap* fortsetter.

Gitt en nasjonal målsetting om ivaretagelse av jordbrukets kulturlandskap mener sekretariatet evalueringen tilsier at *Utvalgte kulturlandskap* bidrar på en svært god måte. De utvalgte områdene kan på den ene siden betraktes som utstillingsvinduer, men representerer også reelle bidrag til ivaretagelse av landskap, naturmangfold og kulturminner i spesielt verdifulle områder.

Sekretariatet mener evalueringen har avdekket behov for enkelte forbedringer i lokale prosesser og noe forbedringspotensial og oppfølgingsbehov når det gjelder målretting av tilskuddsmidler. Dette er forvaltningsmessige justeringer som sekretariatet må følge opp videre.

Sekretariatet vil vektlegge fleksibilitet, langsiktighet, frivillighet, avtaler og en faglig forankret koordineringsinnsats i fylkene som de viktigste suksessfaktorene for satsingen, samt den viktige balansen mellom og kombinasjonen av ivaretagelse av miljøverdier og jordbruksdrift. Vi mener at dette er hovedgrunnene til at grunneierne har blitt stadig mer positive til ordningen.

Sekretariatet vil understreke at ordningen er relativt arbeidskrevende for forvaltningen. Kravene til årlig faglig rapportering fra de utvalgte områdene har økt og er nå svært detaljert og omfattende. Ønske om resultatmåling, bl.a. ut fra generelle føringer om mål- og resultatstyring av statlige virkemidler, vil øke forvaltningens ressursbehov ytterligere. Sekretariatet ser at dette er en utfordring for forvaltningen. Sekretariatet anbefaler derfor å forenkle den faglige årsrapporteringen og samtidig utvikle en effektiv årlig resultatmåling av miljøeffekter.

Evalueringen viser at satsingen fungerer så godt, at sekretariatet anbefaler at den utvides til flere områder slik at vi får en bedre representativitet av verdifulle kulturlandskap i Norge. Dette er nødvendig for å nå nasjonale målsetninger. En utvidelse forutsetter økte økonomiske rammer.



3. Tiltak for ivaretagelse av kulturminner, biologisk mangfold og landskap i 2013

Fra og med 2013 er opplysninger om gjennomførte tiltak for et utvalg miljøindikatorer en del av årsrapporteringen fra fylkene/områdene. Miljøindikatorerne er spredt på temaene kulturminner, biologisk mangfold og landskapsrelaterte tiltak. Innen landskapsrelaterte tiltak inngår opplysninger om beiting. I foreliggende årsrapport er det første gang vi har tilgang til slike tall. En sammenlikning med foregående år er derfor ikke mulig.

I tre områder har det vært arbeidet med forvaltningsplan – enten førstegangs utarbeidelse eller revidering.

Ikke alle fylkene gir gode opplysninger om tiltak for miljøindikatorerne. Tallene er derfor noe usikre, da de kun er basert på de fylkene som har gitt svar på spørsmålene. Sekretariatet mener det er behov for ytterligere fokus på og konkretisering av områdenes arbeid med miljømål og rapportering på disse. Dette vil det jobbes med i 2014. Vi har på bakgrunn av disse forholdene valgt å fremstille gjennomførte miljøtiltak i 2013 for alle områdene sett under ett.

Kulturminner

I 2013 er det utarbeidet 25 nye planer, registreringer eller tilstandsvurderinger for kulturminnetiltak.

Tabell 1 viser antall tiltak det er jobbet med for et utvalg kulturminneindikatorer i 2013. Tiltakene er ikke nødvendigvis ferdigstilt, da det kan ta lang tid å f.eks. restaurere et helt hus. Tallene sier derfor først og fremst noe om aktivitetsnivået.

	Antall tiltak	Kommentar
Automatisk freda kulturminner	«mange»	Gravhauger inngår i denne kategorien. Noen områder oppgir at de skjøtter «mange» uten å angi antall.
Steingjerder/skigarder	Ca 1200 løpemeter	
Bygninger	40	
Andre kulturminner	Ca 100+ (?)	Her inngår eks hustuffer, rydningsrøyser med mer, som ivaretas generelt ved f.eks. beiting. På Tarva oppgis at ca 70 krigsminner ivaretas gjennom skjøtselsavtalene. Antall derfor høyst uvisst.

Tabell 1. Kulturminnetiltak i 2013

Biologisk mangfold

I 2013 er det utarbeidet 16 nye eller reviderte skjøtselsplaner eller registreringer for biologisk mangfold.

Tabell 2 viser gjennomførte tiltak i 2013 for et utvalg biologisk mangfold-relaterte indikatorer. Tallene er minimumstall, da ikke alle fylkene har gitt opplysninger konkret for etterspurte indikatorer, mens de har gitt opplysninger for andre indikatorer.



	Antall tiltak	Areal tiltakene omfatter (daa)	Kommentar
Målrettede tiltak for bevaring av rødlistede arter, inkl. Prioriterte arter	11	265	Omfatter kun tiltak spesifikt rettet mot en artsforekomst. Mange av de andre tiltakene vil også bidra til bevaring av mange rødlista arter. Arter oppgitt: solblom, dragehode, svartkurle
Skjøtsel (restaurering) av Utvalgt naturtype slåttemark	41 (10)	400 (110)	
Skjøtsel (restaurering) av Utvalgt naturtype slåttemyr	2	22,5	
Restaurering av Utvalgt naturtype slåttemark	10	110	
Skjøtsel og restaurering av kystlynghei		12 500	
Tiltak i andre biologisk verdifulle arealer		28 000	Dette omfatter bl.a. beiting i naturbeitemark og beiteskog. Noe usikkerhet knyttet til hvorvidt innmarksbeite er skilt ut fra disse arealene. Sanddyneeng.
Skjøtta styvingstrær	20		Tallet oppgir antall trær
Fjerning av fremmede arter		750	Rynkerose, mink

Tabell 2. Biologisk mangfold-relaterte tiltak 2013

Landskapsrelaterte tiltak

Ulike former for ryddetiltak som ikke er direkte koblet til spesielt verdifulle biologiske eller kulturhistoriske forekomster er regnet hit, sammen med oversikt over antall beitedyr. Beiting av arealer kan også anses som landskapsrelaterte tiltak, men er valgt ført til biologisk mangfold-retta tiltak i avsnittet ovenfor.

Omkring 700 daa gjengrodde arealer er ryddet. Dette omfatter mange ulike arealtyper. Målet med ryddingen kan være svært ulikt, fra rydding langs stier og veier for bedre utsikt og fremkommelighet til rydding av beiter og av landskapsestetiske hensyn.

I de utvalgte områdene er det til sammen minst 15 500 dyr på beite. Det reelle tallet er trolig noe høyere, da minst tre områder med beitedyr ikke har oppgitt antall. Kun noen få områder har oppgitt fordelingen av antall på ulike dyreslag. Både storfe, småfe og rein beiter i de utvalgte områdene.



4. Organisering og samhandling

Forvaltningen av områdene skal ha lokal forankring og skal være basert på frivillige privatrettslige avtaler med grunneiere og drivere. Innenfor denne rammen er det valgt ulike modeller i de 22 områdene, bl.a. mht. hvem som er avtaleparter og samarbeidsparter. Områdene er meget ulike når det gjelder størrelse, antall involverte grunneiere, type drift og landskapstype m.m. FMLA er i alle områder tilskuddsforvalter på vegne av staten. Kommunen har mange steder en sentral rolle, som tilrettelegger og kontaktpunkt. Frivillige organisasjoner, næringsorganisasjoner m.fl. har i tillegg til grunneier/brukere/drivere mange steder også i 2013 vært involvert som aktive parter.

Interesse og engasjement fra grunneiere/drivere

Tall fra 2012 viser at totalt berører ordningen ca. 949 grunneiere/drivere. Av disse er 478 betegnet som aktive, dvs. deltar på møter, inngår avtaler, utfører tiltak etc. 421 får tilskudd. Det var i 2012 inngått 326 avtaler - flere fikk tilskudd via beitelag. Det er stor interesse for å inngå avtaler, og det ble i 2013 inngått nye avtaler med grunneiere/drivere i åtte av de utvalgte områdene.

Fra de fleste fylkene rapporteres det om at det fortsatt er stabil positiv interesse og stort engasjement og velvilje blant grunneierne. Flere fylker melder at de opplever at grunneierne generelt (hytteeiere inkludert) er mer interessert og aktive nå etter at det i 2013 ble sendt ut nyhetsbrev til alle grunneiere/drivere. I forbindelse med den nasjonale evalueringen ble det samlet inn e-postadresse til svært mange grunneiere/drivere. Dette gjør det mulig å kommunisere effektivt med mange flere enn for et år tilbake i tid.

I Akershus har ny organisering og etablering av grunneierlag bidratt til større engasjement. I Oslo rapporteres det om at det er langt større positivt engasjement enn i 2012, som var et utfordrende år. I Hordaland er det også økt interesse, ved at grunneiere som tidligere ikke har vært interessert, nå er aktive med skjøtsel på egne teiger.

I Møre og Romsdal føler driverne at areal- og beitebidragene er en stor stimulans for å drive i området. På den øverste garden i området blir det nå bygd nytt sauefjøs til 250 vinterfora sauer. Dette vil sikre drift i lang tid framover av unge brukere, og det er veldig gledelig. Her er det brukt noe midler fra *Utvalgte kulturlandskap* til å dekke deler av merkostnaden med ekstra dimensjonering for torvtak og for materialvalg (tre / limtre). På et annet bruk blir storfe fjøset rusta opp med nytt melkerom/sanitærrom som tilbygg, og på et tredje bruk er det nylig bygd ut for kjøttproduksjon på storfe.

Siden oppstarten i 2012 har oppmøtet og engasjementet på de lokale arbeidsmøtene i Finnmark vært stor. Ved høring på forvaltningsplan ble planen tilsendt alle grunneiere og to folkemøter er arrangert. På disse møtene har det kommet opp en bekymring for vern, og frykt for å miste styringen på eget område. I området er det 250 eiendommer, med mer enn 300 eiere. Noen grunneiere mener de ikke har vært tatt med i prosessen tidlig eller godt nok. Høringsfristen for forvaltningsplanen ble forlenget til februar 2014.

Kommunens medvirkning

I nesten alle områdene spiller kommunene en viktig rolle for arbeidet. Mange fylker forteller om kommuner som legger ned betydelig innsats. I mange områder er kommunen førsteinstans i veiledning til grunneierne.



I 2012 var det fem områder som rapporterte at kommunen ikke var involvert i rådgiving eller forvaltning av områdene. I 2013 var det bare de to områdene i Sogn og Fjordane hvor kommunen ikke var involvert. FMLA har varslet at det er behov for endringer her.

I Oslo og Akershus har det vært en positiv endring hvor kommunene nå har fått en mer formalisert rolle i forbindelse med forvaltning og veiledning ut mot den enkelte grunneier. I Oppland har kommunen tatt initiativ til næringsutviklingsprosjekt og blitt mer delaktig i vurdering av istandsettingstiltak. I Rogaland har personalmessige utfordringer gjort at kommunen har vært mindre aktiv enn tidligere år. Politikerne er imidlertid positive og bruker *Utvalgte kulturlandskap* til å fremme Rennesøy. I Hordaland har kommunen diskutert skjøtselstiltak og deltatt på befaringer sammen med grunneiere. Kommunen har også en viktig rolle ved tildeling av SMIL-tilskudd til området. I Finnmark har kommunens koordinator vært avgjørende for arbeidet som er gjennomført i 2013. Koordinatoren har sørget for en sterk lokal forankring gjennom månedlige møter med den lokale arbeidsgruppen. I tillegg har koordinatoren vært et nødvendig bindeledd mellom kommunen, området og den regionale styringsgruppen. Den kommunale koordinatoren har deltatt i arbeidet med forvaltningsplanen, bistått grunneiere med råd og gitt veiledningen knyttet til de tiltak som er gjennomført i år.

De andre fylkene rapporterer om stabil positiv interesse og stort engasjement fra kommunene. Arbeidsdelingen mellom kommunen og regional forvaltning oppleves i de fleste områdene som god. Det bør imidlertid arbeides for å få involvert flere etater i kommunene i arbeidet med *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket*.

Fylkesnivåets rolle

De fleste fylkene rapporterer om at samarbeidet på fylkesnivå fungerer greit. Mange fylker har arbeidsgrupper/samarbeidsgrupper/styringsgrupper hvor FMLA, FMVA og FK/Sametinget deltar.

Mange fylker ga i 2012 tilbakemelding om at det i stor grad var FMLA som dro lasset, og at FMVA og FK/Sametinget ikke hadde hatt kapasitet til å følge opp arbeidet. Rapporteringen fra fylkene i 2013 viser at FMVA og FK/Sametinget har vært mer aktive og at det har vært mer samarbeid på regionalt nivå om satsingen på *Utvalgte kulturlandskap*. Flere fylker melder om det i 2013 har vært jevnlig kontakt og godt samarbeid.

I 2012 var det sju områder hvor FMVA ikke hadde hatt oppgaver. I 2013 var det fire områder hvor FMVA ikke hadde hatt oppgaver. Dette var i Oppland, begge områdene i Sogn og Fjordane og i Troms.

I 2012 var det 10 områder hvor FK/Sametinget ikke hadde hatt oppgaver. I 2013 gjaldt dette fem områder - begge områdene i Sogn og Fjordane, Rogaland og begge områdene i Nordland.

Hordaland ga i 2012 tilbakemelding om at FMLA i praksis hadde eneansvar for organisering, og at de ikke rakk å følge opp godt nok. Reiseavstanden ble for stor til at de klarte hyppige besøk. Kommunen har ikke hatt kapasitet. I 2013 rapporterer Hordaland om at både FK og FMVA har vært engasjerte det siste året, og at begge etatene har deltatt på befaringer og diskutert skjøtselstiltak med grunneierne. FMVA har vært aktiv part i dialogen med SNO. Fortsatt savnes det mer engasjement fra kommunen. FMLA i Sogn og Fjordane melder om at det er god dialog med den øvrige forvaltningen og at de inviterer de andre til møter. Men FMVA og FK mangler kapasitet og personer til å følge opp.

Sekretariatet vil i 2014 videreføre drøftingene, som ble startet i 2013, om organisering og utfordringer for områdene i Sogn og Fjordane og Hordaland.



Andre aktører

Mange aktører er involvert i satsingen, blant annet om utarbeiding av planer, rådgiving og kvalitetssikring. Det har vært samarbeid med Statens naturoppsyn (SNO) og nasjonalparkforvaltere, samt ekstern fagkompetanse som ECOfact, Bioforsk, Biofokus, Norsk landbruksrådgiving, høgskole og universitet, NINA, Norsk ornitologisk forening, bygningsvernssenter, museer, Ressurscenter for eldre landbruksbygninger, Fjellfølge, Norsk Kulturminnefond m fl. En rekke tiltak blir utført av krefter i lokalsamfunnet. I tillegg er det mange fylker som melder at organisasjoner deltar aktivt både med praktiske tiltak og formidlingsvirksomhet. Dette er for eksempel bondelag, bonde og småbrukerlag, bygdekvinnelag, fjellstyre, allmenningstyre, nasjonalparkstyre, velforeninger, hytteforeninger, bygdelag, skoleungdom, museums- og historielag, lokale entreprenører osv. I et område er Forsvaret og Forsvarsbygg en sentral samarbeidspartner. I noen områder har museer en sentral rolle som formidlere ved at de arrangerer kurs, bistår med skilting, arrangere slåttedager etc. Det er bare fem områder som gir tilbakemelding om at de ikke har hatt samarbeid med andre aktører i 2013. Dette gjelder Østfold, Sogn og Fjordane, Nordland (Engan/ Ørnes og Kjelvik) og Telemark.

Rapporteringen fra fylkene viser at arbeidsdelingen fungerer meget bra i de fleste områdene, og at det ikke er behov for å gjøre endringer. I vurdering av egen innsats melder FMLA om at arbeidet er ressurskrevende, men at det prioriteres høyt i alle områdene. I Sør-Trøndelag blir det nevnt at arbeidet med *Utvalgte kulturlandskap* har høy prioritet, men at det med to områder er noe mer krevende.



5. Eksisterende og framtidige "trusler" for områdene

Rapporteringen fra fylkene viser at det er utfordringer i noen områder. Noen trusler har vært kjent i lengre tid (se fjorårets rapport), mens noe er nytt i 2013. Det er ikke like mange fylker som melder om at det er utfordrende å involvere kommunene og miljø- og kulturminnemyndigheter i satsingen nå. Her er noen eksempler på aktuelle trusler:

- Østfold: Aremark kommune vurderer å selge Bøenseter i løpet av 2014. Dagens bestyrerpar har kontrakt fram til 1.7.2014. Det er spesielt viktig å få på plass avtaler med noen som kan drive skjøtselen på de viktige arealene i inneværende år.
- Buskerud: To av fire aktuelle alternative traseer for ny E16 mellom Skaret og Hønefoss i Buskerud berører det utvalgte området Steinsletta. En firefelts motorvei vil kunne tangere området i vest og sterkt forringe opplevelsesverdiene knyttet til området. Innen sommeren 2014 skal felles trasé for motorvei og jernbane utredes.
- Sogn og Fjordane – Hoddevik: Usikkert hva vindkraftkonsesjon til Okla vil ha å si. Utdrag fra konsesjonen: «Det konsesjonsgjevne vindkraftverket vil ikkje være synleg frå Selje kloster, eller frå Olavskrossen. Vindkraftverket vil heller ikkje vere synleg frå det utvalde jordbrukslandskapet Hoddevik – Liset, eller frå Hoddevika. Tiltaket vil imidlertid vere synleg frå toppen av Kjerringa og delvis frå Ervika.»
- Nord-Trøndelag: Hovedtrusselen er fortsatt eventuell bortfall av jordbruksdrifta i området. En bruker sluttet med melkeproduksjon i 2013. Usikkerhet om det blir dyrehold på bruket eller om arealene blir leid bort.
- Troms: FMLA har meldt om utfordringer som kan være med å undergrave verdier og utvikling av området. Blant disse er manglende interesse hos Statens vegvesen for etablering av nødvendig trafikal infrastruktur og at kraftlag, televerk og IT-selskap etablerer kabler/stolper i luftlinje i stedet for å legge det i jord.
- Finnmark: FMLA har lang reisevei (Reise tur/retur 740 km.) Infrastrukturen er dårlig slik at bil benyttes. Dette krever et nært samarbeid med kommunen. I 2012 og 2013 kjøpte FMLA derfor tjenester fra kommunen. Tjenestene ble blant annet brukt til å gjennomføre 10 arbeidsmøter med lokalbefolkningen. Spesielt i oppstartsfasen ser vi nytte og nødvendighet av et slikt samarbeid.



6. Utadrettet informasjon

Aktiviteter og arrangementer

Det høye nivået på utadrettet virksomhet i 2012 er videreført og ytterligere økt i 2013. Dette omfatter både arrangementer for grunneiere og brukere i områdene og arrangementer åpne for alle. I 20 områder har det blitt arrangert aktiviteter som seter- og slåttedager, dugnader, folke- og grendemøter, naturlos, markvandring, lyngheibrenning, sykkelturner med faglige innslag, omvisninger, historielagsturer, besøk av skoleklasser og barnehager, fagdager med tema biologisk mangfold, beiting og kulturminner, foredrag, åpne arkeologiske utgravninger, sommerfester, åpning av turstier og lignende. I Budalen ble det arrangert seminar om kulturminner, bygningsvern og tilskuddsmuligheter, og her ble det i 2012 skrevet 5-årig avtale med Museumssetra om formidling om seterdalene og Utvalgte-ordningen, samt drift. Museumssetra har åpen kafe i setersesongen. Sogn og Fjordane har ikke hatt noen utadrettet formidlingsaktivitet i sine to områder i 2013.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket i media, publikasjoner og annen profilering

- Det har i 2013 vært mange nyhetsoppslag fra de utvalgte områdene - lokale medieoppslag fra 15 områder, regionale og nasjonale medieoppslag fra fire områder hver. Fylkene rapporterer at mediedekningen er positivt vinklet. I Sárgat var det på seinhøsten 2013 en del artikler og leserinnlegg omkring hva statusen som utvalgt område betyr for grunneiere og brukere i Goarahat og Sandvikhalvøya i Finnmark.
- Leka kommune i Nord-Trøndelag har produsert filmer på norsk og engelsk på Youtube, der statusen som utvalgt kulturlandskap omtales.
- Nasjonal kulturlandskapspris 2013 gikk til Hauan Gård i Vestfold, som blant annet bidrar med beitedyr i Vestfold sitt utvalgte område. I denne og en del andre nyhetssaker ser vi imidlertid at selv om områdene omtales (og i Vestfolds tilfelle at fylkesmannen la ut informasjon også om *Utvalgte kulturlandskap*), så underkommuniseres statusen som utvalgt kulturlandskap.
- Omtale av områdene forekommer under Fylkesnytt-serien på LMDs nyhetsside. SLF, RA og Miljødirektoratet sprer kunnskap om satsingen i alle sammenhenger der det er naturlig.
- Områdene i Buskerud (www.steinsletta.no/), Oppland (<http://nordherad.no/>) og Troms har egne hjemmesider. Områdene i Hedmark og Vestfold har egne sider på fylkesmannens nettside. I Rogaland har Røsslyngen beitelag egen nettside (<http://www.beitelaget.no/>)
- I Vest-Agder har en tatt i bruk QR-koder på skilt i området.
- En artikkel i Fortidsvern 4/2013 handler om de sjøsamiske kulturlandskapene i Troms og Finnmark. Området i Rogaland er omtalt i boka *Nordsjøvegen - en reise i vakkert kystlandskap* (Vest foto & forlag).
- I Vest-Agder er turguiden «På tur i Listalandskapet» revidert, og det har vært jobbet med en utstilling med åpning i 2014. Brosjyre er oppdatert i Rogaland.
- Røsslyngen beitelag i Rogaland var blant leverandørene av råvarer til ungdommens matlagingskonferanse under Gladmatfestivalen i Stavanger 2013.
- Film om det utvalgte området i Rogaland ble ferdigstilt i 2013

Formidling i forbindelse med refotografering

Fotodokumentasjon og refotografering ble som nevnt gjennomført i tre nye områder av Oskar Puschmann fra Skog og landskap i 2013. Arbeidet innebærer også omfattende formidling i form av lokale landskapsforedrag, foredrag for forvaltningen og avisoppslag. Interessen fra media, forvaltning og det allmenne publikum er stor. I Nordland ble det holdt to foredrag lokalt i forbindelse med



refotograferingen på sommeren, et i Sørfold kommune kombinert med et temamøte om *Utvalgte kulturlandskap* for kommunestyret, og et for fylkesetatene, begge på høsten.

Facebook

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket er siden april 2013 på Facebook.

<https://www.facebook.com/UtvalgteKulturlandskap>

Nono Dimby, rådgiver hos Fylkesmannen i Rogaland, har tatt initiativ til denne siden og står per i dag som administrator. Alle grunneiere og aktører i forvaltningen oppfordres til å bidra med stoff til siden. Her kan man for eksempel legge ut faglige innlegg, kommentarer og informasjon om hva som skjer, eller spørre om råd og diskutere. Med tekst og bilder kan man fortelle om små og store hendelser i de utvalgte områdene. Facebook kan også være en god kanal for å videreformidle kvalitetene og verdiene som finnes i områdene.

Levende landskap, TV-serie på NRK

NRK viste våren 2012 TV-serien *Levende landskap*. Programmene rettet seg mot de rike tradisjonene og natur- og kulturverdiene knyttet til bonden som kulturbærer og utfordringer ved nedlegging og gjengroing. SLF, DN og RA var representert i en referansegruppe i planleggingen av serien og DN og RA ga økonomisk bidrag. Flere av episodene viste Utvalgte-områder og serien ga en god profilering av satsingen på *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket*. Sverre Krüger i Nova Vision AS er i gang med en ny runde av serien. RA og Miljødirektoratet ga i 2013 økonomisk støtte til dette.

Kunnskapsoverføring og erfaringsutveksling

Flere fylker rapporterer at de har diskutert med andre fylker ved behov, besøkt hverandre og bistått med råd om organisering og forvaltning. Fagsamlingen og tidligere års samlinger oppleves av mange som svært nyttige for å utveksle erfaringer.



7. Næringsutvikling

Status og perspektiver for næringsutvikling/tilleggsaktiviteter

Mange fylker melder om at det har vært aktiviteter knyttet til små næringstiltak i 2013. Dette dreier seg hovedsakelig om overnattingstilbud og møtelokaler på flere gardar, gardsbutikker, åpne setre, guiding og tilknyttede aktiviteter. Istandsetting av freda og verneverdige bygninger er en del av næringsgrunnlaget for flere lokale bedrifter. Det satses noen steder mer på reiseliv, møteplasser og lokale mattradisjoner.

Følgende fylker rapporterer om at det i 2013 ikke har blitt igangsatt noen tiltak, utenom den tradisjonelle landbruksdriften: Østfold, Akershus, Buskerud, Telemark, Aust-Agder, Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal og Nordland.

I 20 områder blir det rapportert om at det er vilje og motivasjon til å utnytte statusen som utvalgt til næringsutvikling. Kun to områder mangler overnattingsmuligheter og bare to områder mangler mulighet for matsservering. Riktignok er dette tilbudet i de fleste områdene sesongbettinget og mulig kun på bestilling. Fem områder har *Inn på tunet*-virksomhet. Dette er Akershus, Oslo, Hedmark, Oppland, og Vestfold.

Ni områder rapporterer om at de også deltar i andre store nasjonale satsinger som har verdiskaping på agendaen:

- Hedmark: *Mennesket og naturarven* (MONA), samt Pilegrimsleden.
- Oppland: Kjekjøttprosjektet på Valbjør er koblet til *Mat langs nasjonale turistveger*.
- Buskerud: Pilegrimsleden går gjennom området.
- Vestfold: *Utvalgte kulturlandskap* sitt gode samarbeid med nye Færder nasjonalpark er en styrke.
- Telemark: Nasjonalpark.
- Vest-Agder: *Naturen som verdiskaper* - sørnorsk kystkultur
- Rogaland: *Nordsjøvegen*
- Sør-Trøndelag - Budalen. Pilegrimsleden går gjennom området
- Nordland- Blomsøy: kort avstikker (ferje) fra Kystriksveien, som er nasjonal turistveg

Det er fire områder som rapporterer at de i 2013 har hatt samarbeid med Innovasjon Norge, Norsk Kulturarv eller Regionalt bygdeutviklingsprogram/Regionalt næringsprogram (RNP). Akershus har hatt samarbeid med Innovasjon Norge. I Oppland har det vært samarbeid med Norsk Kulturarv vedrørende rydding av vassveg som 4H-prosjekt. Olavsrosa ble tildelt Valbjør gard. I Buskerud er det brukt BU-midler på to gårder. I Vestfold fikk en sentral aktør den nasjonale kulturlandskapsprisen i 2013. I Vestfold ligger de fleste næringsutviklingsaktørene i randsonen rundt *Utvalgte kulturlandskap* og nasjonalparken. Nasjonalparken har økt fokuset på næringsutvikling generelt. I Vest-Agder er det også benyttet RNP midler i området.

Eksempler på nyetableringer/arbeidsplasser grunnet satsingen

- Oslo: Finnerud har gårdsbutikk og servering. I 2013 ble også et bake-/bryggerhus oppført med delvis støtte fra *Utvalgte kulturlandskap*. Dette er nå åpent for publikum med aktiviteter og som serveringslokale.
- Akershus: *Utvalgte kulturlandskap* har bidratt til å øke antall beitedyr, i tillegg til at det er blitt to nye sauebønder i området i 2013. Det drives et aktivt husdyrhold innen området. Mesteparten av



det som produseres selges til TINE, Nortura og lignende. Noe av kjøttet som produseres leveres imidlertid som «lokal mat» til Nannestad vgs. og Trugstad gård. Det er etablert guiding i området.

- Hedmark: Det er to setereiere som har fått midler til investeringer på seterfjøsset for fortsatt å drive setring med mjølkeproduksjon. To åpen seter-tilbud sommeren 2013. Flere setre tar også imot besøk av fotturister, jegere mm. Noen drivere er skeptiske til for mye trafikk i området, og er redd det kan gå ut over eksisterende næringsvirksomhet i forbindelse med setringa.
- Oppland: To garder driver aktiv gardsturisme, den ene med mat- og andre tilleggsprodukter. Olavsrosa tildelt Valbjør gard. Kjekjøttprosjekt på Valbjør er koplet til «Mat langs nasjonale turistveger. Interessen finnes hos flere drivere, men å utvikle sjølstendige, inntektsbringende aktiviteter basert på kvalitetene i det utvalgte området oppleves som krevende. Satses hovedsakelig på utvikling av jordbruksproduksjon basert på beitebruk og andre naturlige fortrinn, samt å utvikle tilleggsaktiviteter knyttet til eksisterende gardsturisme.
- Buskerud: To garder har aktiv gårdsturisme. Bjørke gård har i sommerhalvåret bed/breakfast. I høstsesongen er det selvplukk av mais og gårdsbutikk med gårdens grønnsaker, blomster og andre lokale produkter. På Mo gård satses det også på gardsturisme og salg av kalvekjøtt fra egen Hereford-besetning.
- Vestfold: Gårdbrukerne på Bjerkø Gård er aktive deltagere og bruker *Utvalgte kulturlandskap* aktivt i sin markedsføring. Skjærgårdslåven sto ferdig sommeren 2013. Utleieleiligheter, selskaps- og møtelokaler bringer nye inntekter i tillegg til gårdsdriften. www.bjerkoegaard.no Kulturlandskapspleie er blitt en «tilleggsnæring» for gårdbrukerne knyttet til området.
- Aust-Agder: Opplæring i restaurering av gamle bygninger vil gi kompetanse og nye arbeidsplasser i distriktet. Husmannsplassen Slengen skal være en undervisnings- og kursplass under restaureringen av hovedhuset. Det blir nå arbeidet med kursplaner for Sam Eyde videregående skole i Arendal og Aust-Agder Bygningsvernsenter som holder til på Setesdalsmuseet på Rystad. Utlysning av 5 – 6 kursplasser etter jul, med oppstart mars/april 2014.
- Vest-Agder: Avtalene om rydding og gjerding av gml. kulturmark styrker driftsgrunnlaget for fire gårder. Området har blitt mer kjent og museet har økt besøkstallet. Satsing på lokalmat i området.
- Rogaland: Røsslyngen beitelag bruker *Utvalgte kulturlandskap* for å profilere sine produkter.
- Sogn og Fjordane - Hoddevik: Interesse for næringsvirksomhet blant de som driver beitebruk i området, samt blant de som driver mat/servering/overnatting, surfemiljøet og naturguiding.
- Møre og Romsdal: Ikke nye tiltak i 2013, men det er satsing på lokalmat i området.
- Sør-Trøndelag - Budalen: De fleste tiltakene som vi har innvilget midler til i 2013 støtter opp om beitebruk og seterbruk og skaper inntekter på den måten. Overnattingstilbud på setra.
- Sør-Trøndelag - Tarva: Gjennom skjøtselsavtalene med de tre gårdbrukerne på Tarva er det gitt tilskudd til beiting og skjøtsel av lynchheier, arkeologiske kulturminner og krigsminner. Husdyrbruket er viktigste inntektskilde for de som driver næring på Tarva. Vannsituasjonen gjør det vanskelig å satse på turisme og f.eks. videreføring av kjøtt.
- Nord-Trøndelag: Arbeidet som blir gjort i *Utvalgte kulturlandskaper* i hovedsak gjort av lokale krefter, grunneiere, skoleungdom, entreprenører. Arbeidet med det utvalgte området Skei har bidratt til at det satses mer innen reiseliv på Leka. Det har vært en betydelig økning i antall tilreisende til øya som kan måles gjennom fergetrafikken, og en rekke arrangementer og møter knytta til det utvalgte kulturlandskapet har bidratt til at det er etablert ny virksomhet som tilbyr møtelokaler og bespisning. Det er blåst liv i et gammelt hotellprosjekt som nå er ferdigstilt, og det har blitt etablert ei ny lita bedrift, Lekamøya Spiseri, som har kjøpt det gamle ungdomshuset og satses på catering, servering til grupper og etter hvert flere opplevelser for barn og voksne. Lekamøya spiseri har klare ambisjoner om å bruke arealene rundt seg på Skei og Leka i sin satsing. Arbeidet med å utvikle Leka som reisemål basert på den særegne geologien i kommunen,



drar også nytte av arbeidet med tilrettelegging og informasjon som er gjort i tilknytning til satsingen bl.a. Infosentret i Skeishavna og tilretteleggingen av turstier i Skeisneset.

- Nordland – Blomsøy-Hestøy og Skålvær: Flere har satsset på hus-, hytte- og rorbuutleie. Potensiale for økt satsing på turisme knyttet til f.eks sykkelturisme, havfiske, kajakkpadling og naturopplevelser.
- Troms: Startet firma for turer og guiding av grupper. Et nytt håndverksfirma er startet opp med oppdrag i området.
- Finnmark: Er i tidlig oppstartsfasen. Tiltak knyttet til næringsutvikling drøftes i forvaltningsplanen, og vil bli en del av det videre arbeidet i området. Det er kjøpt tjenester hos Sjøsamisk kompetansesenter og alle arrangement er lagt dit. På denne måte har *Utvalgte kulturlandskap* bidratt til økt aktivitet og inntekt.



8. Fordeling av midler på ulike formål i 2013

Årlige bevilgninger til *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* har ligget på 14 mill. kroner de siste fire årene, hvorav 8 mill. kroner over Jordbruksavtalen og 6 mill. kroner over KLDs budsjett. Midlene er forvaltet gjennom Landbrukets utviklingsfond (LUF), noe som muliggjør en periodisering på tvers av kalenderår. En del av bevilgningen gikk til sentrale midler. I 2013 gikk 500 585 kroner til den eksterne evalueringen. 200 00 kroner gikk til refotograferingsprosjektet som ble gjennomført av Institutt for Skog og Landskap.

For 2013 ble malen for rapportering endret. De nye rapporteringsmalene som fylkene/områdene bruker nå synliggjør skillet mellom engangskostnader/investeringskostnader og driftskostnader, og er mer detaljerte innenfor ulike hovedkategorier se *Vedlegg 1: Tabell- Årsrapportering 2013 Forbruk alle områder*.

Drift og engangskostnader i 2013

I 2013 har fylkene tildelt 13 765 205 til tiltak i de 22 områdene. Denne summen inkluderer overført beløp fra 2012. Årsrapporteringen fra alle områdene i 2013 viser at 61 % av tildelt beløp i områdene var investeringer/-engangskostnader. 39 % av den totale bevilgningen var driftskostnader.

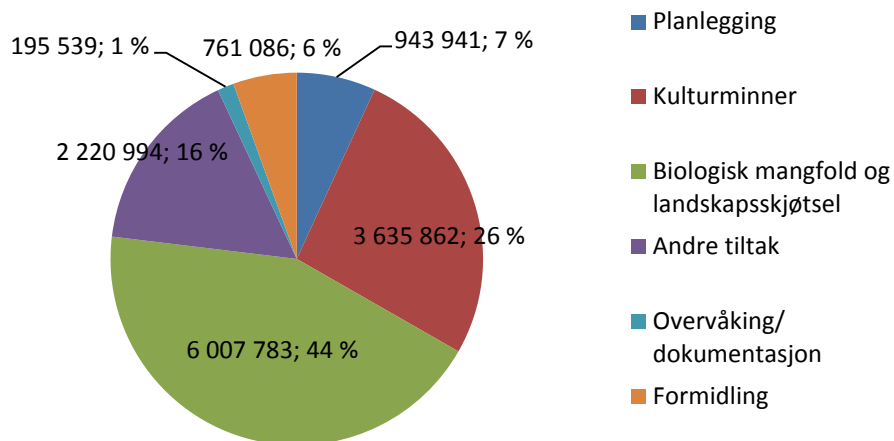
Fordeling ulike tiltakskategorier i 2013

Årsrapporteringen fra områdene for 2013 har inndeling i disse tiltakskategoriene: *planlegging/prosess, kulturminner, biologisk mangfold og landskapsskjøtsel, overvåking/dokumentasjon, formidling* og en kategori med *andre tiltak*. Kategorien *andre tiltak* inneholder blant annet næringsutviklingstiltak, drift av seter, turstier og veier, ryddeaksjoner, maskiner og utstyr, investering i driftsbygning etc. Tabell og figur nedenfor viser bevilget beløp fra Utvalgte-rammen til ulike tiltak/miljøformål i alle områder 2013:

Tiltak i 2013	Bevilget beløp kr	Bevilget beløp %
Planlegging	943 941	7 %
Kulturminner	3 635 862	26 %
Biologisk mangfold og landskapsskjøtsel	6 007 783	44 %
Andre tiltak Eks. næringsutviklings-tiltak, drift av seter, turstier og veier	2 220 994	16 %
Overvåking/ dokumentasjon	195 539	1 %
Formidling	761 086	6 %

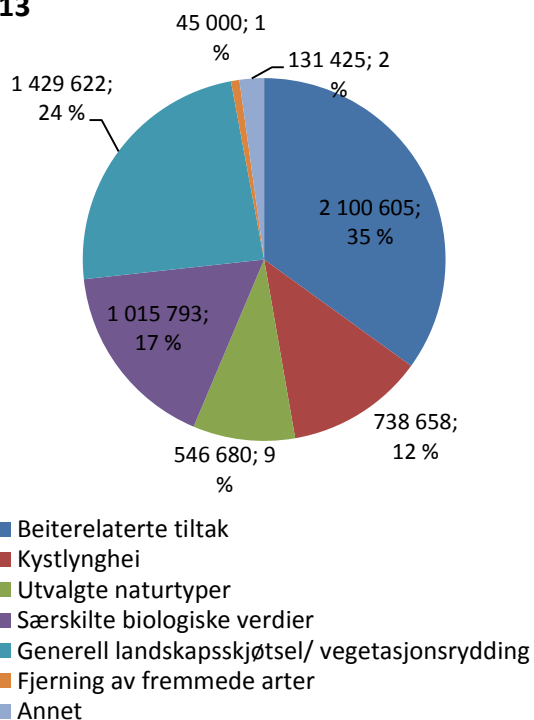
Tabell 3: Bevilget beløp, alle tilskuddskategorier, alle områder i 2013.

Tilskudd alle tiltakskategorier 2013

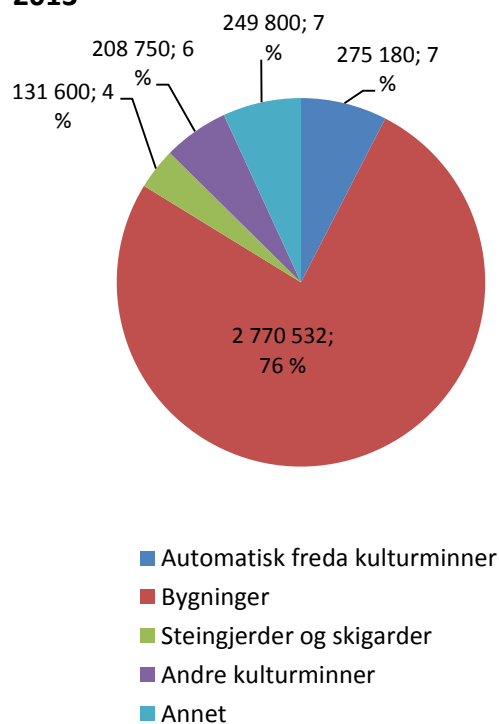


Figur 1: Tilskudd alle tilskuddskategorier, alle områder i 2013.

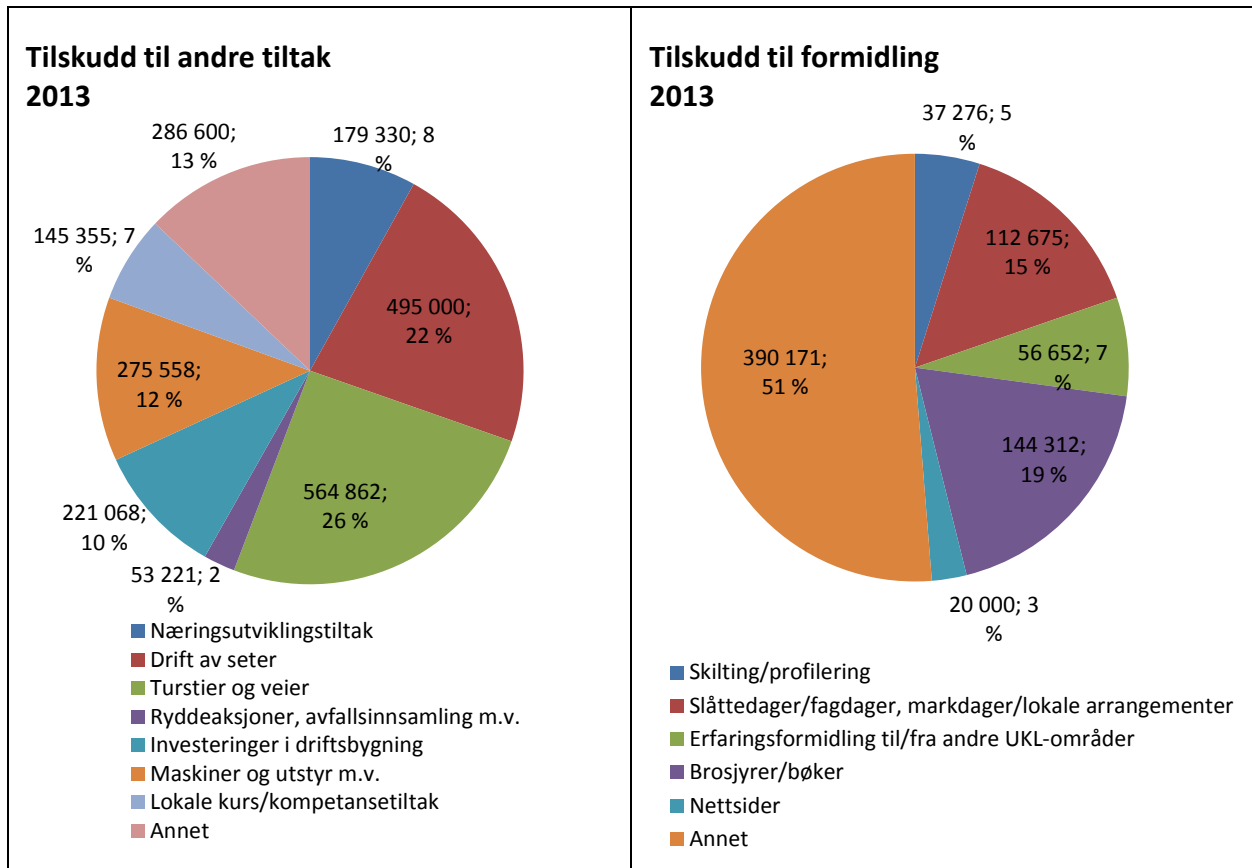
Tilskudd til biologisk mangfold og landskapsskjøtsel 2013



Tilskudd til kulturminner 2013



Figur 2: Tilskudd biologisk mangfold og landskapsskjøtsel og tilskudd til kulturminner, alle områder 2013.



Figur 3: Tilskudd andre tiltak og formidling, alle områder 2013

Figur 1 gir oversikt over hvordan tilskuddene i 2013 er fordelt på tiltakskategoriene. Hovedaktiviteten i områdene er fortsatt å ivareta biologisk mangfold og landskapsskjøtsel samt tiltak istandsetting og vedlikehold av kulturminner. 44 % av alle tilskuddene som er bevilget er til tiltak innenfor hovedkategorien biologisk mangfold og landskapsskjøtsel.

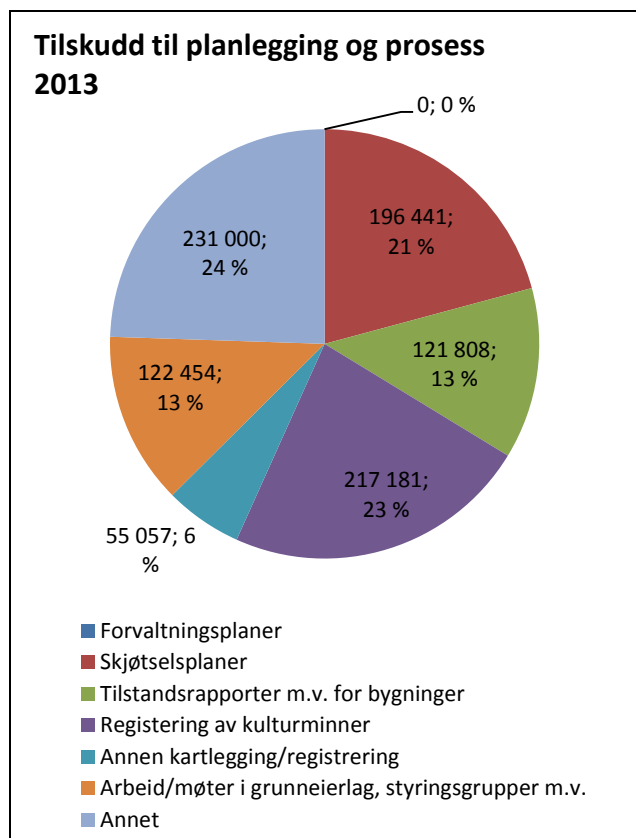
Figur 2 viser at innenfor denne kategorien biologisk mangfold og landskapsskjøtsel er 35 % beiterelaterte tiltak. I dette ligger bl.a. tilskudd til vedlikehold av gjerder, transport av dyr, grunntilskudd husdyrhold og kantpuss. 12 % av tiltak innenfor denne kategorien var til skjøtsel og istandsetting av kystlynghei, 9 % er skjøtsel og istandsetting av utvalg naturtype (slåttemark m.v).

26 % av alle tilskuddene som er bevilget i 2013 er til tiltak på kulturminner (se figur 1). Istandsetting og vedlikehold av bygninger er kostnadskrevende og figur 2 viser at innenfor kategorien kulturminner gikk den største andelen (76 %) til istandsetting og vedlikehold av bygninger. Innenfor de andre typene kulturminnetiltak er det en relativt lik fordeling av bevilget beløp (4-7 %).

Figur 3 viser tilskudd til andre tiltak. Gjennom satsingen på *Utvalgte kulturlandskap* blir også tilgjengelighet og ferdselsveier i kulturlandskapet ivaretatt. I 2013 ble gitt støtte på 564 862 kroner for å istandsette og vedlikeholde turstier og veier i de utvalgte områdene. To store seterområder inngår i satsingen: Vanggrøftdalen/ Kjurrudalen i Hedmark og Budalen i Sør-Trøndelag. I 2013 ble det totalt

brukt 1,8 mill. kroner på ulike tiltak i disse to seterområdene. Figur 3 viser at 495 000 gikk til drift av seter.

Figur 3 viser også at formidlingstiltakene favner bredt. I 2013 var områdene ennå ikke i gang med oppsetting av skilt med felles Utvalgte- profil. Det forventes større aktivitet på oppsetting av skilt i 2014. Innenfor underkategorien *Annet* er 100 000 kroner gått til produksjon av utstilling om *Utvalgte kulturlandskap* på Vest-Lista. I Rogaland er det gitt støtte til film om det utvalgte området. Andre tiltak innenfor denne underkategorien er kostnader til annonsering folkemøter, porto etc.

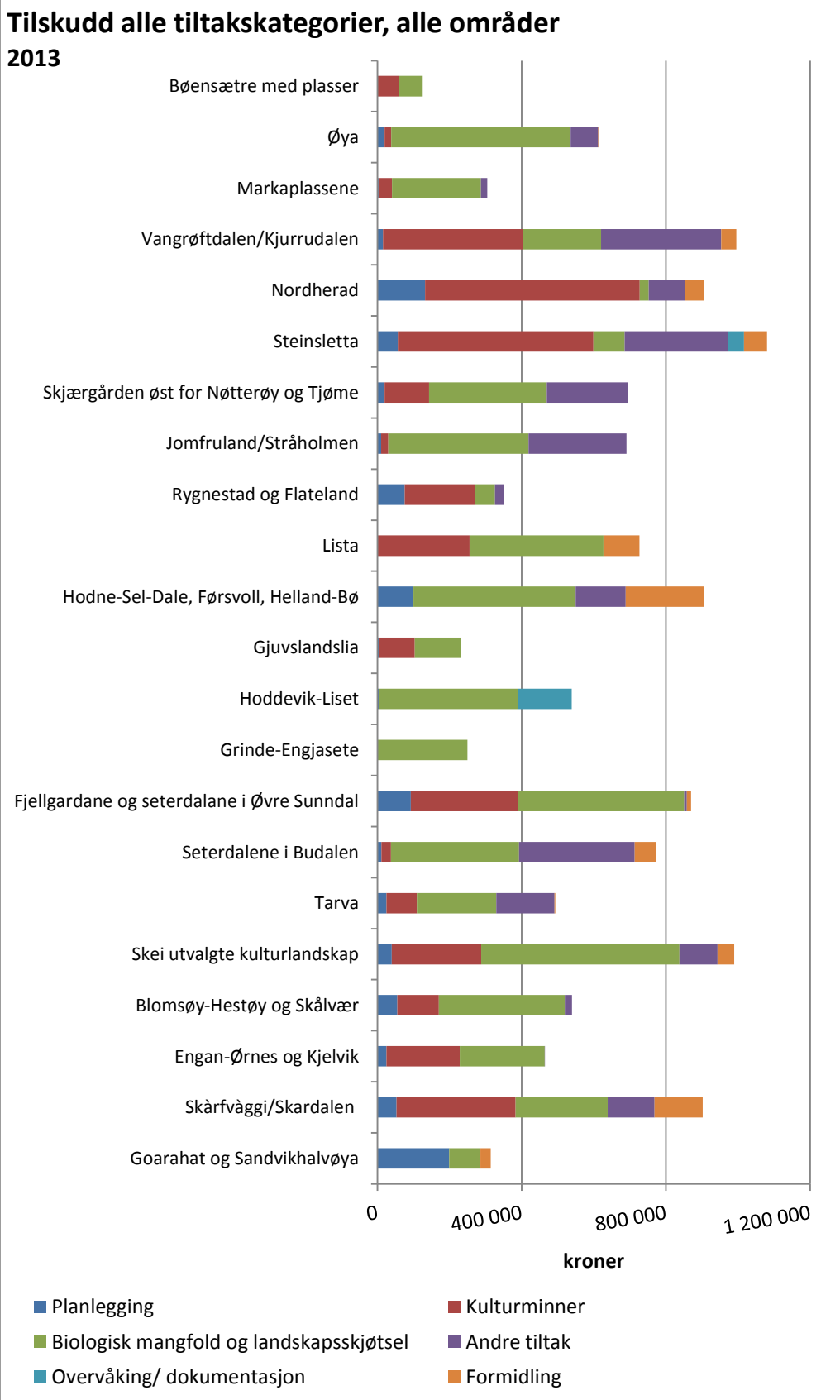


Figur 4: Tilskudd til planlegging og prosess, alle områder 2013

Figur 4 viser at ingen områder brukte midler til å utarbeide forvaltningsplaner i 2013. Innenfor underkategorien *Annet* ligger her bl.a. kjøp av konsulenttenester, oppfølging/veiledning skjøtselsplaner, dekking av reisekostnader/prosessmidler FM, Finnmarks og Opplands prosjektsekretær/koordinator og forprosjekt istandsetting betongvei/krigsminne på Tarva.

Områdenes fordeling innenfor ulike tiltakskategorier i 2013

Figur 5 viser at områdenes arbeid har ulik fordeling på ulike typer tiltak og verdier. Figuren viser også at i 2013 har noen områder bare vektlagt nødvendig istandsetting og skjøtsel, mens andre områder har kommet i gang med andre tiltak som formidling og næringsutvikling.



Figur 5: Områdenes fordeling, alle kategorier 2013



Vedlegg 1. Årsrapportering 2013. Forbruk alle områder

Tiltak	Forbruk 2013			
	Investeringer/ engangskostnader (restaurering, istandsetting m.v.)	Årlige driftskostnader (skjøtsel, vedlikehold m.v.)		
Planlegging	Forvaltningsplaner	0	0	
	Skjøtelsesplaner	196 441	0	
	Tilstandsrapporter m.v. for bygninger	121 808	0	
	Registrering av kulturminner	217 181	0	
	Annen kartlegging/registrering	5 057	50 000	
	Arbeid/møter i grunneierlag, styringsgrupper m.v.	54 320	68 134	
	Annet (angi hva)	16 000	215 000	
	610 807	333 134	943 941	
Kulturminner	Istandsetting/skjøtsel av automatisk freda kulturminner	265 180	10 000	
	Istandsetting/vedlikehold av bygninger	2 727 632	42 900	
	Istandsetting/vedlikehold av steingjerder og skigarder	126 600	5 000	
	Istandsetting/vedlikehold av andre kulturminner	130 000	78 750	
	Annet (angi hva)	229 800	20 000	
	3 479 212	156 650	3 635 862	
Biologisk mangfold og landskaps- skjøtsel	Beiterelaterte tiltak	934 365	1 166 240	
	Istandsetting av kystlynghei	100 000	0	
	Skjøtsel av kystlynghei	0	638 658	
	Istandsetting av Utvalgt naturtype (slåttemark m.v.)	132 650	90 000	
	Skjøtsel av Utvalgt naturtype (slåttemark m.v.)	0	324 030	
	Istandsetting av andre arealer m/særskilte biologiske verdier	391 663	4 000	
	Skjøtsel av andre arealer m/særskilte biologiske verdier	99 450	520 680	
	Generell landskapsskjøtsel/vegetasjonsrydding	470 290	959 332	
	Fjerning av fremmede arter	25 000	20 000	
	Annet (angi hva)	69 725	61 700	
	2 223 143	3 784 640	6 007 783	
Andre tiltak	Næringsutviklingstiltak (angi hva)	179 330	0	
	Drift av seter	0	495 000	
	Turstier og veier	394 967	169 895	
	Ryddeaksjoner, avfallsinnsamling m.v.	0	53 221	
	Investeringer i driftsbygning	221 068	0	
	Maskiner og utstyr m.v.	275 558	0	
	Lokale kurs/kompetansetiltak	73 734	71 621	
	Annet (angi hva)	285 480	1 120	
		1 430 137	790 857	2 220 994
Overvåking/ dokumentasjon	Prøveflater/registrering i marka	151 729	43 810	
	Annen dokumentasjon	0	0	
		151 729	43 810	195 539
Formidling	Skilting/profilering	37 276	0	
	Slåttedager/fagdager, markdager/lokale arrangementer o.l	21 802	90 873	
	Erfaringsformidling til/fra andre UKL- områder	54 652	2 000	
	Deltakelse i andres arrangementer/prosjekter	0	0	
	Tiltak rettet mot media og fagtidsskrifter	0	0	
	Brosjyrer/bøker	144 312	0	
	Nettsider	0	20 000	
	Annet (angi hva)	300 000	90 171	
	558 042	203 044	761 086	
Totalsum	Alle tiltak	8 453 070	5 312 135	13 765 205

